

S F A T U L Ț Ă R I I

DOCUMENTE

PROCESELE-VERBALE ALE ȘEDINȚELOR ÎN PLEN

Ediție de Ion ȚURCANU

Știința, 2016

CUPRINS

<i>Între sublim și tragic. Sfatul Țării în documentele sale fundamentale</i> (Ion Țurcanu)	3
<i>Notă asupra ediției (I.Ț.)</i>	97

PROCESELE-VERBALE ALE ȘEDINȚELOR ÎN PLEN

Протоколъ № 1 Засѣданія Бессарабскаго Краевого Органа – Сфатуль Цэрій, состоявшагося въ г. Кишиневѣ 21-го ноября 1917 года при участіи избранныхъ депутатовъ и представителей разныхъ общественныхъ, во- енныхъ, политическихъ и національныхъ организацій	102
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 22-го ноября 1917 года № 2	124
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 23-го ноября 1917 года № 3	127
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 25-го ноября 1917 года № 4	138
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 27-го ноября 1917 года № 5	147
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 28-го ноября 1917 года № 6	155
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 29-го ноября 1917 года № 7	164
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 1-го декабря 1917 года № 8	171
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 2-го декабря 1917 года № 9	183
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 3-го декабря 1917 года № 10	188
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 4-го декабря 1917 года № 11	192
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 5-го декабря 1917 года № 12	199
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 7-го декабря 1917 года № 13	202
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 9-го декабря 1917-го года № 14	205
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 11-го декабря 1917 года № 15	210
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 13-го декабря 1917 года № 16	214
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 15-го декабря 1917 года № 17	222
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 18-го декабря 1917 года № 18	226
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 20-го декабря 1917 года № 19	230
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 22-го декабря 1917 года № 20	233

Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 27-го декабря 1917 года № 21	237
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 28-го декабря 1917 года № 22	242
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 29-го декабря 1917 года № 23	248
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 3-го января 1918 года № 24	256
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 5-го января 1918 года № 25	265
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 8-го января 1918 года № 26	272
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 9-го января 1918 года № 27	284
Протоколь Частнаго засѣданія депутатовъ Сфатуль Цѣрій отъ 10-го января 1918 года № 28	289
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 11-го января 1918 года № 29	296
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 13-го января 1918 года № 30	303
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 14-го января 1918 года № 31	312
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 15-го января 1918 года № 32	319
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 16-го января 1918 года № 33	324
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 17-го января 1918 года № 34	331
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 19-го января 1918 года № 35	333
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 22-го января 1918 года № 36	336
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 23-го января 1918 года № 37	342
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 26-го января 1918 года № 38	348
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 29-го января 1918 года № 39	355
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 31-го января 1918 года № 40	363
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 2-го февраля 1918 года № 41	372
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 5-го февраля 1918 года № 42	376
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 7-го февраля 1918 года № 43	385
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 9-го февраля 1918 года № 44	396
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 12-го февраля 1918 года № 45	402
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 16-го февраля 1918 года № 46	407
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 17-го февраля 1918 года № 47	415
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 19-го февраля 1918 года № 48.	
Дневное	422
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 19-го февраля 1918 года № 49.	
Вечернее	429
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 20-го февраля 1918 года № 50	438
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 20-го февраля 1918 года № 51.	
Вечернее	443
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 21-го февраля 1918 года № 52	447
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 21-го февраля 1918 года № 53	453
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 22-го февраля 1918 года № 54	459
Протоколь Засѣданія Сфатуль Цѣрій отъ 26-го февраля 1918 года № 55	463

Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 28-го февраля 1918 года № 56	471
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 2-го марта 1918 года № 57	478
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 5-го марта 1918 года № 58	504
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 7-го марта 1918 года № 59	508
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 9-го марта 1918 года № 60	515
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 12-го марта 1918 года № 61	525
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 14-го марта 1918 года № 62	527
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 16-го марта 1918 года № 63	536
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 27-го марта 1918 года № 64	553
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 31-го марта 1918 года № 65	565
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 2-го апрѣля 1918 года № 66	570
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 4-го апрѣля 1918 года № 67	577
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 6-го апрѣля 1918 года № 68	585
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 7-го апрѣля 1918 года № 69	590
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 11-го апрѣля 1918 года № 70	593
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 13-го апрѣля 1918 года № 71	601
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 14-го апрѣля 1918 года № 72	614
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 2-го мая 1918 года № 73	624
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 4-го мая 1918 года № 74	634
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 11-го мая 1918 года № 75	643
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 12-го мая 1918 года № 76	650
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 14-го мая 1918 года № 77	662
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 16-го мая 1918 года № 78	667
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 18-го мая 1918 года № 79	679
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 21-го мая 1918 года № 80	693
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 23-го мая 1918 года № 81	706
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 25-го мая 1918 года № 82	721
Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 28-го мая 1918 года № 83	731
[Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 25-го ноября 1918 года № 84]	
Открытіе занятій Сфатуль Цэрій	734
[Протоколъ Засѣданія Сфатуль Цэрій отъ 26-го/27-го ноября 1918 года № 85]	738

A N E X E

<i>Анеха 1.</i> Биографические данные членов Сфатул Цэрій по заполненным ими анкетным листам в январе–феврале и в мае 1918 г.	744
<i>Анеха 2.</i> Tablou alcătuit de Comisia de lichidare a Sfatului Țării	772
<i>Анеха 3.</i> Lista deputaților după procesele-verbale ale ședințelor în plen ale Sfatului Țării	798

ÎNTRE SUBLIM ȘI TRAGIC

Sfatul Țării în documentele sale fundamentale

A cerceta istoria Sfatului Țării pentru a afla ce a fost, de fapt, această instituție politică a Basarabiei, atât de discutată și totuși atât de necunoscută pînă în prezent, nu e o treabă oarecare, de aceea o fac cu o bucurie ce depășește simpla satisfacție a cercetătorului care are norocul să lucreze la o temă deosebit de generoasă privind subiectele ei și, mai ales, surprizele descoperirii.

Sfatul Țării are o bibliografie relativ bogată, dar de aici nu rezultă deloc că am fi destul de informați despre el și, mai ales, că am fi informați corect. Dimpotrivă, în pofida faptului că pe parcursul a aproape unui secol el a constituit subiectul preocupărilor multor scriitori de istorii și de mărturisiri memorialistice, adevărata lui fizionomie continuă să fie tot atât de necunoscută ca înainte de a se fi făcut aceste eforturi. Explicația acestei situații paradoxale este foarte simplă: Sfatul Țării a fost un organism care și-a asumat o importantă misiune istorică ce a afectat și continuă să afecteze simpatii și interese diametral opuse. Drept urmare, o parte a acelor care au scris despre el l-a laudat necondiționat, în timp ce altă parte l-a blamat tot atât de tranșant. Din păcate, abordările care au încercat să se țină la distanță de cele două atitudini ce domină categoric istoriografia Sfatului Țării, chiar dacă nu au lipsit cu desăvîrșire, în orice caz nu au reușit să se impună atât cît a fost nevoie, astfel că starea cercetării acestei teme continuă să fie caracterizată de cele două atitudini contradictorii care se exclud categoric una pe alta. Dacă pînă în prezent această situație nu a putut fi depășită, explicația constă în faptul că în ambele cazuri cercetarea fenomenului este precedată de îmbrățișarea de către cercetători a unei anumite idei politice sau predispoziții de mentalitate care determină din start direcția cercetării, metodele folosite și concluziile la care cercetarea trebuie să ajungă. Evident că în ambele cazuri cercetarea este condamnată, tot din start, la eșec.

Am zis că despre Sfatul Țării s-a scris mult. Și cu toate acestea, oricît ar părea de straniu, exceptînd variate improvizări diletante, studii speciale dedicate exclusiv acestei teme sînt foarte puține. Și, repet, problema cea mare a acestora o face faptul că, practic fără excepție, ele au caracter aproape eminentemente propagandistic, altfel spus, în fiecare caz efortul de cercetare este determinat de convingerile politice pe care autorii le au despre acest fenomen încă înainte de a se fi apucat de cercetarea lui. Această situație face inutilă analiza scrierilor despre Sfatul Țării. Starea generală a istoriografiei acestei teme poartă amprenta vizibilă a celor două viziuni asupra fenomenului. După una din ele, Sfatul Țării a fost instituția care simbolizează ideea românismului basarabean, drept care se susține, fără drept de apel, că din momentul apariției sale și pînă la lichidare a avut un singur obiectiv: unirea Basarabiei cu România. Altfel spus, asta a fost chemarea lui, însăși rațiunea lui de a exista. Cealaltă viziune, la fel de unilaterală și ireconciliantă, îl prezintă ca pe un organism politic antipopular, care nu doar că nu urmărea să se pună în serviciul populației basarabene, ci era de-a dreptul ostil intereselor acesteia, fiind antirusesc și antisovietic și avînd

din start scopul de a vinde ținutul României regale. Voi aduce doar două exemple, câte unul pentru fiecare abordare, preferința anume pentru acestea fiind impusă de nivelul înalt de calificare profesională a cercetătorilor, chiar dacă, în acest caz, rezultatul strădaniilor nu a fost pe măsura eforturilor. Pentru prima din cele două abordări, emblematică mi se pare mica monografie a lui Gh. Cojocaru, *Sfatul Țării: itinerar* (Chișinău, 1998), ce se impune cu un text coerent, documentat satisfăcător, inclusiv pe baza unor procese-verbale ale ședințelor în plen ale Parlamentului basarabean, dar efectul acestui demers salutar a fost parțial compromis prin faptul că istoria prea complicată și deloc rectilie a Sfatului Țării a fost prezentată exclusiv în viziunea sugerată de Declarația de Unire din 27 martie 1918¹. Pentru abordarea de la cealaltă extremă este caracteristică o monografie mult mai cuprinzătoare a lui I.E. Levit, care, ce-i drept, nu se limitează doar la activitatea Sfatului Țării, deși îi acordă multă atenție, ci caută să semnaleze tot contextul istoric în care, „fiind protejată de baionetele armatei române și aflându-se în complicitate cu guvernul de la Iași, conducerea Sfatului Țării” a pregătit și realizat unirea Basarabiei cu România². Trebuie să mai adaug că ambele categorii de lucrări, mai cu seamă cea de-a doua, conțin destule inexactități de ordin factologic, asupra cărora, evident, nu este cu putință să zăbovesc în aceste rânduri. Un alt neajuns serios al acestora este atitudinea necritică față de sursele folosite, mai cu seamă față de scrierile cu caracter memorialistic, care, de obicei, sînt subiective, iar atunci cînd autorii lor au fost implicați în evenimentele evocate, sînt și părtinitoare, ca și în cazurile în care memorialiștii au fost oameni activi în politică și s-au pomenit tentați să descrie evenimentele exclusiv prin prisma intereselor lor din momentul cînd au scris.

Studiul de față are un obiectiv aparent mai simplu, și anume de a arăta ce a fost, de fapt, Sfatul Țării așa cum îl prezintă principalul grupaj de documente emenate de la el și care îl vizează nemijlocit – procesele-verbale ale ședințelor sale în plen, cuprinse în acest volum. Evident, nu voi putea evita referirile la alte fapte și evenimente istorice, și nici apelul la alte surse, care într-un studiu introductiv la un astfel de volum sînt pur și simplu necesare, dar acestea vor fi complementare și colaterale și vor constitui o contribuție secundară.

Înainte de a purcede la examinarea sistematică a principalelor aspecte ale istoriei Sfatului Țării așa cum transpare aceasta din documentele sale fondatoare, trebuie să observ că, de vreme ce abordările politice și ideologice nu oferă cercetării istorice nicio șansă serioasă, acest fapt indiscutabil îi pune cercetătorului o sarcină triplă, adică una compusă din trei elemente: *atenție* mare la informația pe care o instrumentează, *curaj* în formularea observațiilor și concluziilor ce rezultă de aici și *sinceritate* cu sine însuși, cu toate datele și impresiile pe care le adună și cu eventualii destinatari ai investigației sale. Cele trei cerințe constituie motivația și, totodată, cadrul comportamental pentru acest studiu.

* * *

Întrucît e stabilit că istoria nu se repetă, cercetarea ei nu poate urmări obiective practice, adică istoria nu ne poate da sfaturi concrete cum să rezolvăm anumite probleme actuale. Se pare însă că această regulă nu se referă și la istoria Sfatului Țării. Fiind un foarte generos subiect de cercetare, avînd deci o inestimabilă valoare științifică, tema respectivă prezintă tot atît de mult interes și din punct de vedere practic, deoarece destinul istoric al Basarabiei continuă să fie incert, fapt ce face ca multă lume să se întrebe, mai ales acum, în preajma jubileului de o sută de ani de la Unire, dacă nu ar fi cumva posibilă o reeditare a actului din 27 martie 1918.

¹ La fel este înțeles acest subiect și în studiul corespunzător din tratatul academic de *Istorie a românilor* (vol. VII, tom 2, București, 2010, p. 480–498) care, fiind așteptat să fie cit se poate de convingător, prin echilibru și documentare, i-a plăcut, în schimb, să fie mai degrabă patriotic decît științific.

² И.Э. Левит, *Молдавская республика* (ноябрь 1917–ноябрь 1918), Chișinău, 2000, p. 268.

Aceste frământări înaintează la ordinea zilei sarcina studierii cu maximă atenție a fenomenului numit Sfatul Țării.

Respect pentru oameni și cărți

Poruncă a vremii

Sfatul Țării nu a fost produsul unei întâmplări oarecare, el a apărut într-un moment al istoriei cu totul special și într-un context istoric pe cât de agitat, pe atât de productiv. Căutînd răspuns la întrebarea cum a fost posibilă unirea Basarabiei cu România în 1918, realizată cu contribuția Sfatului Țării, Șt. Ciobanu ajungea să constate că pentru observatorul atent „este clar că motivele frământărilor din 1917–1918 și cauzele care au dus la unire trebuie căutate nu atât în factorii locali, nici în propaganda elementelor de peste Prut sau de peste Carpați, cât în mișcarea revoluționară din Rusia, în eforturile popoarelor din imperiul țarist de a se descătușa, de a se elibera de sub jugul nedreptăților. Închipuți-vă pentru un moment că au existat toate condițiunile pentru unire, toți factorii principali ai mișcării naționale, și n-a existat revoluția rusă sau că ea s-a oprit la o anumită fază, – s-ar fi putut înfăptui Unirea? Evident că nu”¹. Revoluția a permis popoarelor din imperiu să iasă la lumină și să-și ia propria soartă în mîini. Semnalînd, în ședința din 28 februarie 1918 a Parlamentului basarabean, faptul împlinirii unui an de la revoluția rusă, Pan. Halippa observa: „Datorită ei, noi, moldovenii am devenit cetățeni liberi ai republicii libere moldovenești și avem posibilitatea să ne aranjăm viața așa cum dorim”². Libertatea se putea obține numai prin crearea unor structuri politice și administrative proprii, de aceea îndată după revoluție acele grupuri, formațiuni, instituții etc. ale moldovenilor care erau angrenate mai activ în viața politică și socială, și în primul rînd militarii, au început să promoveze tot mai insistent ideea autonomiei provinciale. După mai bine de o jumătate de an de muncă susținută în favoarea acestei idei, se întrunește la Chișinău, la 20 octombrie 1917, Congresul militarilor moldoveni care, după o săptămînă de dezbateri, adoptă o serie de rezoluții revoluționare, printre care se afla și declarația cu privire la autonomia teritorială și politică a Basarabiei în componența Rusiei democratice și federative. În scopul realizării acestei sarcini, Congresul a hotărît ca, pentru „ocîrmuirea Basarabiei, în cel mai scurt timp să se alcătuiască Sfatul Țării”³. Aceasta nu era o declarație cu caracter propagandistic, una neangajantă ce ar fi făcut abstracție de realități și de problemele din acel moment ale Basarabiei – dimpotrivă, Congresul statua foarte clar că era vorba de instituirea unui organ de stat suprem, reprezentativ, autoritatea căruia, „pînă la alcătuirea Adunării Întemeietoare basarabene”, urma să se răspîndească asupra întregii societăți și a tuturor instituțiilor pe care aceasta le avea: „Toate așezămintele administrative din Basarabia se supun pe deplin Sfatului Țării. Îndată ce se va înființa Sfatul Țării, toate comitetele din Basarabia capătă un caracter curat profesional și n-au dreptul de a se amesteca în treburile publice”⁴. Este important să insistăm mereu asupra acestui fapt, deoarece, deși este cunoscut de multă vreme, cei care pun la îndoială cu orice preț legitimitatea Sfatului Țării caută să inducă ideea că decizia Congresului militarilor moldoveni a fost una oarecare, așa cum erau adoptate pe atunci cu nemiluita de către cele mai variate organizații revoluționare și că, prin urmare, Sfatului Țării nu trebuie să i se acorde o atenție mai mare decît oricărei alte formațiuni politice din acea vreme. Or, fără un organ suprem reprezentativ, autonomia rămînea o frază goală.

¹ Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917–1918*, ed. a 2-a, Chișinău, 1993, p. 16–17.

² Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), fond 727, inv. 2, dosar 55, f. 343.

³ Apud I. Țurcanu, *Unirea Basarabiei cu România în 1918*, Chișinău, 1998, p. 197.

⁴ *Ibidem*.

Toți cei care au pus la îndoială caracterul legitim al Sfatului Țării, ca organ de stat și ca exponent al voinței populare, au invocat mereu drept argument faptul că nu ar fi fost reprezentativ, deoarece la alegerea lui nu a participat direct toată populația cu drept de vot a Basarabiei. Acesta este un argument fals sub două aspecte principale. În primul rând, în condițiile revoluției și ale războiului, precum și ale anarhiei provocate de acestea, alegerile la care ar fi putut participa toată populația corespunzătoare nu erau cu putință, fapt demonstrat, între altele, și de eșecul parțial al alegerilor în Adunarea Constituantă a Rusiei. Criticii prosovietici și proruși ai Sfatului Țării se fac a nu ști că organele puterii bolșevice nu au fost alese de nimeni – în haosul ce domnea atunci în Rusia, un adevărat scrutin electoral, unul democratic, era de neconceput. La fel a fost și în timpul marilor revoluții burgheze din Occident: poporul a fost chemat să legitimizeze noua putere după ce aceasta se legitimase singură prin forța armelor. Sfatul Țării nu a dispus de o astfel de forță. Singura lui forță reală – și acesta e cel de-al doilea aspect principal – a fost avantajul de a se fi constituit pe cele mai largi baze democratice care erau posibile în acel moment istoric extrem de complicat. În acest scop, Congresul militarilor moldoveni a înființat un Birou de organizare a Sfatului Țării, din 44 sau 45 de persoane¹, care a trimis invitații la un număr foarte mare de formațiuni politice, militare, profesionale, culturale, tuturor minorităților etnice, dumelor, zemstvelor etc. de a-și delega reprezentanții lor în viitorul Parlament basarabean². Acest organism cu adevărat democratic, condus de subofițerul Vasile Țanțu, a realizat un mare volum de lucru în doar trei săptămâni, dînd dovadă de o eficiență incredibilă pentru niște oameni tineri, în majoritatea lor fii de țărani, iar în acel moment militari, fără experiență politică și administrativă și fără ca, cei mai mulți dintre ei, să fi avut suficientă pregătire intelectuală. Nu a existat partid, instituție sau organizație de orice fel, categorie socială, etnică etc., care ar fi solicitat să fie reprezentate în Sfatul Țării și a căror cerere să nu fi fost satisfăcută³. Ba mai mult, rezoluția Congresului militar moldovenesc care menționa principalele categorii sociale ce urmau să fie reprezentate în viitorul parlament stipula că „unirea cu capitaliștii nu-i dorită”, fiind vizați mai cu seamă moșierii, și totuși Uniunea marilor proprietari funciari avea să fie reprezentată de președintele acesteia P. Sinadino. Un alt fapt, și mai relevant, dacă avem în vedere din care parte au venit cele mai dure critici la adresa Sfatului Țării și cine au fost dușmanii săi cei mai periculoși: majoritatea absolută a celor care aveau să devină deputați erau antibolșevici, și cu toate acestea Sovietele și formațiunile militare bolșevice și-au trimis oamenii lor în Sfatul Țării – pe I. Melioșin, V. Rudiev, I. Krivorukov, T. Kotoros, A. Zel'veanski.

Chiar la cea de-a doua ședință a Sfatului Țării, din 22 noiembrie 1918, au fost alese primele comisii de lucru ale legislativului, printre care și Comisia de validare, care prelua din

¹ I. Inculeț, *O revoluție trăită*, Chișinău, 1994, p. 104; Idem, în *Ideologie și structuri comuniste în România (1917–1918)*, București, 1995, p. 464.

² ANRM, fond 727, inv. 2, dosar 92, ff. 1–15. Vezi și I. Inculeț *O revoluție trăită*, p. 77–102; P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru, 1812–1918*, ed. a 2-a, Chișinău, 1992, p. 295–296; V. Popovschi, *Biroul de organizare a Sfatului Țării (27 octombrie–21 noiembrie 1917). Studiu și documente*, Chișinău, 2013. La scurt timp după unirea Basarabiei cu România, doi sau trei contemporani cunosători ai evenimentelor care au avut acces la documentele Sfatului Țării, dar ale căror nume nu sînt cunoscute, au alcătuit un manuscris despre această instituție. Referitor la reprezentativitatea Parlamentului basarabean ei observau următoarele: „Alegerile în Sfatul Țării, pentru a avea un spirit cu adevărat democratic, trebuiau făcute prin vot obștesc, direct și egal, dar aceasta nu era cu putință în starea de atunci. De aceea alegerile au fost făcute de adunările delegaților tuturor așezămintelor obștești și [ai] naționalităților”: *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Țării (1917–1918)*, ed. de I. Negrei și D. Poștarencu, Chișinău, 2004, p. 172.

³ În fondul de arhivă a Sfatului Țării există un dosar special cu foarte multe decizii ale organelor locale ale puterii și ale diferitor organizații obștești și profesionale privind delegarea în Parlament a reprezentanților acestora: ANRM, fond 727, inv. 2, dosar 41; v. și 77. Solicitățile erau mult mai numeroase decît locurile din Parlament: vezi, de ex., *ibid.*, dosar 41, ff. 140, 177, 242, 246, 251.

numeroasele competențe ale Biroului de organizare pe cele legate de examinarea mandator de deputat. Prin votul întregii asistențe, membri ai acestei comisii au fost aleși deputații V. Prahnițchi, N. Bosie-Codreanu, V. Chiorescu, D. Carauș, P. Poliatînciuk, S. Botnariuk, P. Sinadino, Gr. Kirkorov, F. Dutkevici, F. Almendinger, A. Novakov și Domusci. Majoritatea acestora erau oameni cu bună pregătire și se bucurau de stima corpului legislativ. Președinte al Comisiei a fost ales inginerul N.N. Bosie-Codreanu¹, unul dintre cei mai instruiți deputați și care va rămîne în această funcție pînă la sfîrșitul activității Parlamentului. În Comisie erau reprezentate toate grupurile parlamentare pentru a fi protejate interesele tuturor categoriilor sociale și etnice ale populației basarabene. Astfel, în ședința din 9 februarie 1918, Bosie-Codreanu „anunța că în Comisia de validare nu ajungeau patru reprezentanți ai fracțiunilor parlamentare – unul din partea Blocului (Moldovenesc – a.) și trei de la minoritățile naționale. Raportorul invită aceste organizații să se grăbească a-și trimite reprezentanții lor, deoarece Comisia trebuie să funcționeze în componență completă”². Una dintre datoriile Comisiei era să asigure completarea permanentă a grupurilor de deputați din partea tuturor formațiunilor, organizațiilor, etniilor etc. prevăzute în schema elaborată de Biroul de organizare a Sfatului Țării, să primească și să satisfacă cererile de reprezentare ce veneau de la noi factori cu important impact public. Mandatele претенdenților la statutul de deputat erau examinate în Comisie cu multă acribie. În ședința plenară din 4 decembrie 1917, Codreanu raporta că „toate mandatele au fost împărțite de către Comisie în 4 categorii: 1/ formal corecte, fără contestații; 2/ formal corecte, dar cu contestații principiale din partea unor membri ai Comisiei; 3/ mandate incorecte din punct de vedere formal; 4/ mandate ale organizațiilor, cărora nu li s-au oferit locuri după schema Sfatului Țării. Mandatele din categoriile 2, 3 și 4 nu sînt acceptate de către Comisie și urmează să fie discutate în ședința în plen”³. Atunci Parlamentul a aprobat primele mandate, mai precis, pe cele din prima categorie, în număr de 113⁴.

Prin modul său de funcționare, Comisia de validare a Sfatului Țării se deosebea mult de comisiile de același profil din parlamentele obișnuite, tradiționale. Întrucît constituirea înaltului for de stat nu s-a putut face în baza unor alegeri generale, pentru o perioadă de cîțiva ani, această situație neobișnuită punea sarcina ca mandatele deputaților să fie confirmate sau înlocuite la fiecare cîteva luni. Se întîmpla așa și din cauză că organizațiile reprezentate în Parlament veneau mereu cu noi sugestii în privința mandatelor pe care le solicitau, cerînd reconfirmarea, înlocuirea sau chiar obținerea de mandate suplimentare. Astfel, de ex., la recomandarea Comisiei de validare, au fost reconfirmate în plenul ședinței din 26 ianuarie 1918, adică după trei luni de la convocarea Sfatului Țării, mandatele lui Ion Inculeț, Pantelimon Halippa și Pantelimon Erhan, care fuseseră trimiși din nou în Parlament de cel de-al III-lea Congres al țărănimii basarabene, împreună cu alți peste treizeci de reprezentanți ai acesteia, unii venind cu mandat reînnoit, alții pentru prima dată⁵. Comisia de validare era copleșită de numeroase cereri de examinare și confirmare a mandatelor din partea Sovietelor, zemstvelor, dumelor, a celor mai variate partide, comitete, societăți etc. În procesul-verbal din 26 ianuarie 1918 citim că „Uniunea jurnaliștilor și Uniunea medicilor depuseseră cereri să li se dea locuri reprezentanților lor. Conform schemei, uniunile respective nu sînt prevăzute, dar acestora li se poate oferi cîte un loc, în afara schemei, din contul locurilor vacante. Președintele pune propunerea raportorului la vot. Nimeni nu este împotrivă și propunerea este acceptată”⁶. În ședința din

¹ ANRM, fond 727, inv. 2, dosar 21, partea I, f. 16.

² *Ibid.*, dosar 21, partea a II-a, f. 277

³ *Ibid.*, dosar 21, partea I, f. 81 (verso).

⁴ *Ibid.*, f. 82; dosar 104, ff. 5–7; Șt. Ciobanu, p. 186–184.

⁵ ANRM, fond 727, inv. 2, dosar 21, partea a II-a, f. 221v.

⁶ *Ibid.*, f. 222v.

4 aprilie 1918, președintele Comisiei de validare informa deputații că „conducerea Societății basarabene a consumatorilor solicita dreptul de a delega în Sfatul Țării doi deputați, pe N.F. Cecan și N.F. Postolachi, dar conform schemei, cooperatoarea le sînt oferite în Parlament 5 locuri, care sînt deja ocupate, de aceea Comisia de validare a respins cererea conducerii. Adunarea este de acord cu hotărîrea Comisiei de validare”¹. O lună și ceva mai tîrziu, deputatul V. Mindrescu relatează că anumite ziare exercitau presiune asupra Sfatului Țării cu propunerea de a primi în componența sa și pe reprezentanții micilor proprietari². În urma dezbaterilor din ședințele din 4, 14 și 16 mai 1918 (pr.-v. 74, 77 și 78), a fost decisă mărirea numărului de deputați din partea marilor proprietari și a muncitorilor, fără ca de astă dată să se mai țină seama de schema elaborată cîndva de Biroul de organizare a Sfatului Țării. Am observat însă că nu era obligatoriu ca mandatele neprevăzute de această schemă să fie respinse – fusese admis încă de la începutul activității Parlamentului că ele puteau fi acceptate cu condiția să fie examinate în prealabil în Prezidiul și în fracțiunile legislativului³. Drept urmare, în afara acestor cazuri speciale care nu erau deloc rare, Parlamentul asculta și discuta cel puțin o dată pe lună rapoartele Comisiei de validare, votînd mandatele aprobate de aceasta. Lucrările făcute în asemenea situații nu erau nici pe departe consemnări de rutină, ci dezbateri întotdeauna angajante și adeseori chiar foarte aprinse. De ex., printre mandatele asupra cărora era solicitat votul deputaților în ședința din 4 aprilie 1918 era și cel al lui I.V. Ponomariov, fost profesor la Seminarul teologic din Chișinău, trimis în Parlament din partea Dumei orașului Chișinău, despre care fostul său elev, deputatul Vlad Bogos, spunea că în anul 1910 profesorul ar fi fost implicat, indirect, în persecutarea elevilor Seminarului și ai unor gimnazii din Chișinău, care participaseră la o grevă provocată de moartea lui Lev Tolstoi. Cu toate că în apărarea profesorului au sărit mai mulți deputați, printre aceștia și Inculeț, care i-a fost și el elev, mandatul lui Ponomariov nu a fost confirmat și cazul său a fost trimis spre examinarea suplimentară a fracțiunilor⁴. La fel de încinsă a fost și discutarea candidaturilor deputaților bolșevici I. Melioșin, I. Krivorukov și A. Zel’veanski⁵, și în pofida faptului că aproape toată componența Sfatului Țării era antibolșevică, mandatele lor, pînă la urmă, au fost votate, cum fuseseră votate și cele ale moșierilor, deși era stabilit încă prin rezoluțiile Congresului militar moldovenesc că nu era dorită colaborarea cu aceștia. Unii deputați, ca de ex. I. Buzdugan, declarau că „potrivit schemei Sfatului Țării, reprezentanții burgheziei (erau vizați, de fapt, toți bogătașii – a.) nu trebuie să facă parte din componența Parlamentului. O hotărîre similară au adoptat Congresul țărănesc și Congresul militar. În Sfatul Țării trebuie să fie trimiși numai reprezentanții democrației revoluționare”⁶. Cu scurgerea timpului, deputații aveau să devină tot mai înclinați să renunțe la această cerință.

Succinta examinare a chestiunii privind reprezentativitatea Sfatului Țării, așa cum se prezintă ea în procesele-verbale ale ședințelor legislativului, arată cît se poate de clar că acesta avea statut de Parlament în sensul propriu al cuvîntului, de vreme ce, prin modalitatea de constituire a componenței sale, el reflecta tot spectrul politic, social și etnic al Basarabiei. Nu încapе îndoială că eventualele cercetări viitoare, fondate întîi de toate pe această sursă de bază a istoriei Sfatului Țării, vor nuanța și vor lărgi semnificativ constatarea pe care am semnalat-o aici. Problema cea mai mare a Sfatului Țării nu a fost legitimitatea sa, care nu poate fi pusă la îndoială, ci faptul că a apărut și a trebuit să activeze, așa cum s-a spus atunci de multe ori,

¹ *Ibid.*, dosar 55, f. 145v.

² *Sfatul Țării*, 17 mai 1918.

³ ANRM, fond 727, inv. 2, dosar 21, partea I, f. 82.

⁴ *Ibid.*, dosar 55, ff. 146–148.

⁵ *Ibid.*, dosar 21, partea I, f. 118v.–119; I.E. Levit, p. 216.

⁶ *Ibid.*, dosar 21, partea a II-a, f. 278.

„într-un moment îngrozitor”, în care Basarabia, la fel ca întreg imperiul din care făcuse parte până atunci, se afla pe muchia prăpastiei.

Faptul că Sfatul Țării era o instituție reprezentativă de stat de cel mai înalt nivel este demonstrat și de agenda sa de lucru, la care voi zăbovi mai jos, dar și de statutul deputatului. Membrul acestei instituții avea o poziție net superioară în raport cu ceilalți funcționari de stat, dar și responsabilități la fel de mari. Sarcina definirii statutului său a constituit o preocupare de primă importanță pentru cei care s-au ocupat de organizarea Parlamentului și au diriguit lucrările acestuia pe toată durata ființării lui. Încă la începutul activității sale, Sfatul Țării a purces la examinarea unui cuprinzător proiect de lege cu privire la mandatul de deputat ce era, totodată, un regulament de funcționare a instituției și care, din cauza agendei de lucru foarte încărcate și, mai ales, a atmosferei politice și militare din ținut extrem de încordate, a fost discutat în mai multe ședințe. La 26 ianuarie 1918, drept urmare a tergiversării dezbaterilor asupra mandatului și a faptului că de curînd fuseseră arestați cîțiva membri ai Sfatului Țării, Parlamentul a adoptat o lege despre inviolabilitatea persoanei deputatului care avea următorul conținut: „1/ Deputatul Sfatului Țării, atît în vreme de pace, cît și pe timp de război, pe toată durata mandatului său, poate fi reținut și arestat numai printr-o hotărîre judiciară sau în cazul reținerii lui la locul infracțiunii; 2/ Deputatul poate fi trimis în judecată numai printr-o hotărîre a Sfatului Țării și poate fi judecat numai de o instanță civilă”¹. La 25 mai 1918, a fost adoptată legea cu privire la drepturile deputaților la locul lor de muncă și la acordarea indemnizației în bani². Toate măsurile legale de acest fel au contribuit la consolidarea statutului și a poziției deputatului, ceea ce avea efecte pozitive asupra funcționării și prestigiului Parlamentului.

Un argument serios în favoarea legitimității Sfatului Țării îl constituie recunoașterea lui de către toate categoriile populației basarabene. În ziua în care și-a început lucrările, la 21 noiembrie 1917, el a fost felicitat, cu viu grai sau prin telegrame, din partea a peste 50 de formațiuni politice și militare, uniuni și societăți culturale, profesionale, confesionale, minorități naționale, cele mai multe dintre ele exprimîndu-și dorința de a colabora cu el. Ulterior el a primit, pe aproape toată durata funcționării sale, numeroase felicitări și declarații de solidaritate din partea celor mai variate categorii de populație: țărani, soldați, învățători, studenți, funcționari de stat etc. La deschiderea ședinței din 5 decembrie 1917, reprezentantul așezării Leova, I.A. Akkerman, zicea, între altele: „...trebuie să vă mărturisesc, domnilor membri ai Sfatului Țării, că în mijlocul incendiilor care ne cuprind din toate părțile, printre fantomele sîngeroase ale anarhiei ce continuă și care se prefigurează în legătură cu viitoarea demobilizare, toată speranța întregii populații, fără deosebire de naționalitate, este îndreptată către Dumneavoastră. Cetățenii noștri consideră că Sfatul Țării este legal, are destulă autoritate și dispune de toate forțele morale și materiale nu numai pentru lichidarea anarhiei amenințătoare, dar și pentru buna construcție de stat. Păstrați încrederea noastră și îndreptați speranțele noastre”. Și tot atunci, reprezentantul orașului Cahul, G.S. Stavriev, declara: „Toată nădejdea noastră este îndreptată spre Sfatul Țării și spre soldații moldoveni, cărora le este scump ținutul nostru”³. În ședința din 18 decembrie 1917 a Parlamentului, I. Inculeț, împărtășindu-și impresiile cu care se întorsese de la Congresul țăranilor din județul Orhei, observa: „Trebuie să vă spun că dacă în toate județele ținutului nostru ar fi o dispoziție la fel de binevoitoare, ca în acest județ, atunci putem afirma cu curaj că Sfatului Țării îi este asigurat un viitor strălucit și măreț și o susținere solidă. Întîlnirea care mi s-a făcut, ca președinte, a fost cea mai festivă și a subliniat credința și

¹ *Ibid.*, f. 223v.

² *Ibid.*, dosar 55, f. 274.

³ *Ibid.*, dosar 21, partea I, f. 92–92v.

respectul față de Sfatul Țării. La congres au participat țărani din toate satele județului Orhei, reprezentanți ai zemstvelor, dumelori și ai tuturor celorlalte instituții și organizații, și a trebuit să constat că dispoziția tuturor este în favoarea consolidării Sfatului Țării”¹. Cîteva zile mai tîrziu, „întrebuințat în cadrul unui congres, învățătorii din județul Orhei salută fierbinte organul Suprem al Republicii Moldovenești, Sfatul Țării, mărturisindu-i toată disponibilitatea lor de a deveni un ajutor de nădejde în realizarea principiilor enunțate de Declarația din 6 decembrie (corect: 2 decembrie 1917 – a.) și îi trimit urarea de a se afirma ca o putere tare, care numai ea mai este în stare să salveze ținutul nostru înfloritor de anarhia care a început. Președinte Mahu”. Odată cu aceasta sosea și o telegramă trimisă de comisarul județului Soroca în care se spunea: „Congresul administrativ al reprezentanților comitetelor sătești, ai comitetelor de voloste, executive, alimentare și agrare, împreună cu reprezentanții miliției și ai pazei militare din județul Soroca, care a avut loc la 10 decembrie a.c. în orașul Soroca, în componența a 400 de delegați, care au primit cu ovații furtunoase și cu înțelegere Declarația Sovietului Suprem al Republicii, m-au mandatat să salut cu căldură Sfatul Țării și să cer directive grabnice și legi corespunzătoare acestei Declarații care ar putea aduce norodului pacea și posibilitatea unei vieți creatoare liniștite”. În sfîrșit, în aceeași ședință a Parlamentului, din 22 decembrie 1917, un „grup de consilieri moldoveni ai zemstvei județene din Akkerman salută Organul Ținutal care a apărut, Sfatul Țării. Trăiască conducătorii lui! Trăiască Republica Moldovenească! Fie ca ea să realizeze principiul Declarației Organului Ținutal – egalitatea deplină a tuturor naționalităților care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldovenești și să le asigure autonomie cultural-națională personală”².

Vedem, prin urmare, că asigurări de încredere și de sprijin pentru Sfatul Țării veneau din diferite zone ale Basarabiei și de la toate categoriile de populație. Nu erau deloc puține nici declarațiile de sprijin din partea unităților militare de pe Frontul Român, din zona Mării Negre și din alte părți. Unele erau aduse la cunoștința deputaților la începutul ședințelor, altele erau publicate în presa vremii. Astfel de exemple de înaltă apreciere a Sfatului Țării și de încredere în el, ca în organul suprem de stat al Basarabiei autonome, sînt foarte multe³. Numeroase atitudini de acest fel pot fi urmărite, mai ales, în paginile ziarului *Sfatul Țării*⁴. Bineînțeles că despre situația reală a Parlamentului Basarabiei nu se poate judeca doar în temeiul acestor manifestări de adeziune și susținere, deoarece aflarea ținutului în zona frontului și, mai ales, staționarea pe teritoriul lui a unui important efectiv de trupe rusești, care după revoluția bolșevică nu mai puteau fi stăpînite de nimeni, făceau ca Sfatul Țării și guvernul său să nu poată ține sub control toată administrația și toți factorii publici cu oarecare autoritate. Voi reveni la această situație mai încolo, dar deocamdată voi semna atitudinea de la început a Sovietelor bolșevice, ori mai mult sau mai puțin bolșevizate, față de Sfatul Țării.

Deși majoritatea acestora, care recunoscuseră guvernul bolșevic de la Petrograd, mai cu seamă Sovietul din Chișinău de deputați ai muncitorilor și soldaților⁵, erau destul de rezervate în raport cu Parlamentul basarabean, totuși am văzut că și-au trimis reprezentanții lor în legislativ. Adresîndu-se, în prima ședință a Sfatului Țării, lui Inculeț și strîngîndu-i mîna, președintele Comitetului executiv al Sovietului din Chișinău, Niselson, își exprima „dorința de a

¹ *Ibid.*, f. 124.

² *Ibid.*, 126v.–127. Sintagma „autonomie cultural-națională personală” este una specifică ce vizează situația neobișnuită de după revoluția rusă. Spre deosebire de noțiunea „autonomie teritorială” sau „autonomie culturală”, care au un conținut foarte larg, referitoare la teritorii concrete sau la mari comunități culturale, „autonomia cultural-națională personală” avea în vedere etniile mici, ca de ex. evreii, care nu erau așezate compact pe un anumit teritoriu.

³ Vezi și Șt. Ciobanu, p. 187–196.

⁴ Iată doar cîteva exemple: *Sfatul Țării*, 24, 26, 29 noiembrie, 3, 9 decembrie 1918.

⁵ I.E. Levit, p. 44–47, 52, 59–60, 208–209, 215.

găsi (în Parlament – a.) oameni valoroși astfel ca într-un contact strâns să realizăm în viață împreună cu ei principiile înălțătoare ale revoluției”¹. Peste câteva zile, membrul aceluiași Comitet, doctorul S.D. Morozov, avea să facă următoarea declarație: „Dată fiind constituirea noului organ legal al ținutului, Sfatul Țării, organ revoluționar-democratic care dispune de întreaga putere în țară, consider că e necesar să declar că îmi depun mandatul de membru al Sovietului și al Comitetului executiv al deputaților muncitori și soldați, ca organe care în momentul de față, sînt, după părerea mea, de prisos”². La presiunea unor agenți bolșevici din Petrograd, ca I. Melioșin, conducerea Sovietului nu a acceptat propunerea lui Morozov de a recunoaște Sfatul Țării drept organ suprem al puterii în Basarabia, dar chiar atunci a hotărît să delege în Parlament pe Zel’veanski, Gul’binski și Kolesnikov, „obligîndu-i să acționeze în Sfatul Țării în deplin acord cu reprezentanții organizațiilor socialiste”³. Mai tîrziu, așa cum am văzut, în Parlament avea să apară și Melioșin. În momentul deschiderii lucrărilor Parlamentului basarabean, și-au exprimat predispoziția de a colabora cu el și Sovietul gubernial al deputaților muncitori și soldați, precum și Comitetul gubernial de apărare a revoluției, ambele avînd o orientare probolșevică⁴. Este adevărat că ulterior relațiile Sfatului Țării cu organizațiile bolșevice aveau să se deterioreze progresiv, ajungînd foarte repede la ostilitate fățișă.

Un parlament revoluționar și țărănesc

În ciuda faptului că despre Sfatul Țării s-a vorbit și s-a scris mult, orientarea sa socială și crezul său politic au rămas necunoscute. Încercările care uneori s-au făcut pentru a arăta ce a fost el, de fapt, sub acest aspect s-au manifestat numai din partea celor care au avut interesul să-l po-negrească. Istoricii sovietici îl prezentau întotdeauna ca pe un „organ contrarevoluționar trădător al moșierilor și capitaliștilor locali” și ca pe o unealtă a oligarhiei române, unii dintre ei mai susținînd, fără niciun temei, că în conducerea Partidului Național Moldovenesc, care a jucat un rol important în formarea Sfatului Țării, s-ar fi aflat și moșieri sau, chiar, întîi de toate moșieri⁵. În viziunea marilor proprietari funciari basarabeni, dimpotrivă, acesta era o „instituție arbitrară aleasă de o bandă de soldați bolșevici”⁶. Tot așa, iar uneori chiar mai rău, era văzut de unii oameni politici din România, mai ales cînd aceștia erau mari proprietari. C. Argetoianu, de ex., avea să consemneze în memoriile sale: „Naivul popor de peste Prut căzuse pe mîinile unui soviet de pezevenghi adunați de pe stradă, pe jumătate bolșevizat și pe jumătate naționalist, care se întrunise la Chișinău sub numele de Sfatul Țării”⁷. Și în altă parte: „Sfatul Țării n-a fost într-adevăr decît o formațiune politică de impostură, un fel de soviet de amestecătură...

¹ ANRM fond 727, inv. 2, dosar 21, partea I, f. 4v.

² *Sfatul Țării*, 29 noiembrie 1917.

³ ANRM, fond 727, inv. 2, dosar 41, ff. 250–251.

⁴ *Ibid.*, dosar 21, partea I, f. 4.

⁵ I.E. Levit, p. 4; *Очерки политической истории Румынии (1859–1944)*, red. I.I. Minț ș.a., Chișinău, 1985, p. 190; M. Мелтюхов, *Бессарабский вопрос между мировыми войнами (1917–1940)*, Moscova, 2010, p. 21. Dacă în momentul constituirii PNM, cîțiva boieri, printre care V. Anghel, V. Dicescu, V. Stroescu, M. Glavce, M. Semigradov, V. Herța, au manifestat un oarecare interes față de acest partid, ulterior, și foarte repede, s-au îndepărtat de el pentru totdeauna, cum numai au văzut că în programul partidului fusese inclusă prevederea ca „pămîntul să fie trecut în stăpînirea norodului”: I. Țurcanu, p. 16–18, 35, 46. Istoricul Ion Nistor, care o vreme fusese martor al evenimentelor basarabene din 1917–1918, scria că sentimentul național îi făcuse pe boierii moldoveni să uite neînțelegerile cu intelectualii fără avere și să se unească în PNM „pentru a îndruma poporul spre fericire”: *Istoria Basarabiei*, ed. a 2-a, București, 1991, p. 279. Dacă a existat o apropiere – efemeră desigur – între boieri și intelectualii din popor, aceasta s-a spulberat într-o clipă, cum numai moșierii au simțit că le erau periclitare averile și poziția.

⁶ Vezi Șt. Ciobanu, p. 253.

⁷ C. Argetoianu, *Memorii*, vol. V, București, 1995, p. 28.